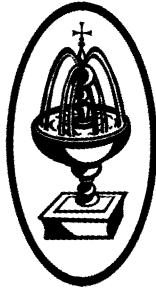

ISTORIJOS ŠALTINIŲ
TYRIMAI

4

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

4

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2012

Knygos leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Sutartis Nr. LIT-5-33

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kyljo universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

<i>Artūras Dubonis</i> Pratarmė	9
--	---

Straipsniai

<i>Grzegorz Białuński</i> Surwiłłowie. Przykład kariery Litwinów w Prusach	13
The Survila family. An example of lithuanians' career in Prussia. <i>Summary</i>	43
<i>Роман Анатольевич Беспалов</i> Литовско–одоевский договор 1459 года: обстоятельства и причины заключения	45
The Lithuanian-odoyev treaty of 1459: reasons and circumstances surrounding its signing. <i>Summary</i>	62
<i>Laimontas Karalius</i> Kam reikalingos valdovų privilegijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje? Lucko miestiečių 1469 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijos dėl naujų muitų draudimo Voluinėje teisinis, politinis ir ekonominis kontekstas 1469–1547 m.	63
Who needed sovereign's privileges in The Grand Duchy of Lithuania? Legal, political and economic context of the privileges regarding the ban on the new customs duties in Volhynia issued by Casimir IV Jagiellon to the citizens of Lutsk in 1469 (the period from 1469 to 1547). <i>Summary</i>	90
<i>Irena Valikonytė</i> Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje: šaukimų registravimo žurnalai	93
Functions and fate of pre-court documents in The Grand Duchy of Lithuania in the mid-16th century: summons registration journals. <i>Summary</i>	107
<i>Raimonda Ragauskienė</i> XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų archyvo atvejis: Dubrovnos linijos Hlebavičių dokumentų aprašai Lietuvos Metrikoje	109
The case of the noblemen's archive in The Grand Duchy of Lithuania in the 16th century: document inventory of the Dubrovna line of the Hlebowicz family in the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	131

Darius Antanavičius

- „Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai 133
 The author and sources of the text of *Cnotliwy Litwin* (1592). *Summary* 153

Darius Antanavičius

- Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas 157
 The list of the original Lithuanian *Metrica* books of the 16th century.
Summary 185

Agnė Railaitė

- Šveikauskų genealoginė savimonė 187
 Genealogical identity of the Šveikauskas family. *Summary* 204

Jonas Drungilas

- Pastabos dėl lenkiškos rašybos Lietuvos Metrikos Užrašymų knygose XVI a. pabaigoje–XVIII a. antrojoje pusėje (remiantis Lazdijų ir Simno miestų aktais) 207
 Remarks regarding the polish orthography in the books of inscriptions of the Lithuanian *Metrica* in the late 16th – second half of the 18th century (based on the acts of Lazdijai and Simnas towns). *Summary* 229

Diskusija*Aivas Ragauskas*

- Žingsnis pirmyn, du atgal? Dėl 1657–1662 m. Vilniaus miesto Tarybos aktų knygos publikacijos 231
 One step forward, two steps back? Regarding the publication of the Vilnius book of acts of 1657–1662. *Summary* 260

Šaltinių publikacijos*Inga Ilarienė*

- Nuorašai ne lotynų kalba Lietuvos Metrikos knygoje Nr. 525: 1491 m. Valmieros sutartis 261
 Nichtlateinische Abschriften im Buch der Litauischen Metrik N. 525: der Vertrag Von Valmiera 1491. *Zusammenfassung* 284

Zenonas Butkus, Magnus Ilmjärv

- JAV ambasadoriaus Maskvoje Džozefo E. Deiviso 1937 m. vizito į Baltijos šalis ir Suomiją ataskaitos 285
 Reports on the visit of the United States ambassador to Moscow Joseph E. Davies to the Baltic States and Finland in 1937. *Summary* 312

Anotacijos. Recenzijos

D. Kołodziejczyk, <i>The Crimean Khanate and Poland–Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century): A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. (The Ottoman Empire and its Heritage. Politics, Society and Economy, edited by S. Faroqhi, H. İnalcık and B. Ergene, volume 47)</i> , Leiden etc.: Brill, 2011. – XXXVIII, 1098 p., facs. XVII, 2 žemėlapiai – (<i>Eglė Deveikytė</i>)	313
J. Tęgowski, <i>Rodowód kniaziów Świrskich do końca XVI wieku</i> (Biblioteka Genealogiczna, t. 9), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – 220 p., lent. – (<i>Rimvydas Petrauskas</i>)	324
<i>Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai = Acta visitationum sub domino Casimiro Pac episcopo Samogitiae anno 1675 et 1677 conscripta</i> , parengė M. Paknys (serija: <i>Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai</i> , t. 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – XIII, 981 [1] p. – (<i>Darius Baronas</i>)	328
<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.) = Acta visitationum dioecesis Samogitiae (A. D. 1611–1651)</i> , parengė L. Jovaiša (serija: <i>Fontes historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai</i> , t. 11), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – 478 p. – (<i>Darius Baronas</i>)	330
Santrumpos	332
Apie autorius	335
Autoriams	337

PRATARMĖ

Istorijos šaltinių tyrimų redakcinė kolegija ir leidėjai mokslo visuomenei ir Lietuvos istorijos mylėtojams įteikia eilinį savo darbo vaisių – ketvirtąjį leidinio tomą. Mums yra svarbu, kad šis darbas jau tapo rutininis, t. y. leidinys yra tikrai serijinis – nors neperiodinis, – ir džiugu, kad Lietuvos mokslininkų istorikų ir jų kolegų lituanistų užsienyje vykdomų tyrimų mastai ir galimybės leidžia nuolatos suformuoti tokios specifinės tematikos, kaip šaltinotyra, mokslinius rinkinius. Konkrečios finansinės paramos ketvirtojo tomo leidimui, kaip ir antrojo bei trečiojo tomo, sulaukiame iš Lietuvos mokslo tarybos.

Šio tomo medžiagą būtų galima grupuoti pagal autorius, užsieniečius ir vietinius, arba pagal istorines epochas, arba pagal tematiką. Pasirinkome chronologinį tekstų pateikimo variantą. Skaitytojas pastebės, kad leidinyje yra straipsniai, šaltinių publikacijos ir recenzijos praktiškai iš visų istorinių epochų, viduramžių, naujųjų ir naujausiųjų laikų. Kituose tomuose taip pat sieksime neapsiriboti vien Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tematikos medžiaga.

Leidinio autoriai užsieniečiai savo chronologiškai artimuose tyrimuose gilinasi į patikimų viduramžių istorijos šaltinių atskleidžiamą žmonių ir politinių santykių istoriją. Išsamiai šaltiniais pagrįstas Grzegorz Białuńskiego straipsnis, be kita ko, ir genealoginis tyrimas, pateikia gražų XIV–XVI a. pradžios Rytų Baltijos regiono bajorijos mobilumo pavyzdį – Survilų giminės istoriją. Į Vokiečių ordino valstybę 1365 m. perbėgusi pagonių šeima ten padaro karjerą, tampa bajorais krikščionimis. Įdomu, kad suvokietėdami nepamiršo savo lietuviškos kilmės, autorius spėja, kad Survilos karta iš kartos išsaugojo ištikimybę lietuvių kalbai. Prūsijos luomų konflikto su kryžiuočiais metais XV a. viduryje palaikė luomų sąjungą. Dėl to emigravo į Karalystės Prūsijos žemes, kaip jų pasiuntiniai vykdavo į Lenkiją, retkarčiais – į Lietuvą. Paskutiniu giminės atstovu Dytrichu Survila pasitikėjo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Dytricho mirtis 1511 m. užbaigė Survilų giminės egzistavimą. Antras iš eilės svečio užsieniečio straipsnis nukelia mus prie rytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienų. Valstybės užsienio politikos ir suvereniteto plėtra Okos aukštupio rusų kunigaikštystėse ir sudėtingi vasaliniai santykiai su Novosilskių, Odojevskių ir Vorotynskių kunigaikštėčių giminėmis XV a. analizuojami

Romano Bepalovo straipsnyje. Tai svarbus kraštas, XV a. pabaigoje tapęs Maskvos didžiojo kunigaikščio aneksinės politikos taikiniu. Vietiniams kunigaikščiams teko sunkus politinis pasirinkimas: tradicinė ištikimybė Lietuvai, ar nauja – Maskvos valdovui. XV a. viduryje užsimezgusios ūkinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės problemos – puikus iliustracinis fonas Laimonto Karaliaus atlikto tyrimo apie 1469 m. Kazimiero Jogailaičio teismo sprendimą Lucko miestiečiams dėl naujų bajorijos muitinių veiklos uždraudimo Voluinės žemėje. Šį Kazimiero sprendimą patvirtino Aleksandras Jogailaitis, Žygimantas Senasis bei Žygimantas Augustas. Valdovo dėmesys muitų politikai atskleidžia Voluinės žemės specifiką valstybėje – valdovo muitų regalijos funkcionavimą Voluinės žemėje. Įrodinėjama, kad istoriografijoje konstatuojant milžinišką privačių muitinių žalą prekybai neatsižvelgiama į istorijos šaltinius bei į to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonomikos kaip visumos funkcionavimą. Privatūs muitai buvo tik maža dalis vadinamosios „privilegijų ekonomikos“: visuma įvairiausių išskirtinių prekybos teisių, privilegijų, skirtų tam tikriems politiniams socialiniams subjektams (bajorijai, miestų korporacijoms, cechams, gildijoms) tam tikroje teritorijoje (jurisdikcijoje).

Tradicinei *Istorijos šaltinių tyrimų* temai, – teisės dokumentų, raštvedybos, kanceliarijų ir archyvų istorijai, – skiriami keturi straipsniai. Irena Valikonytė aptaria savo atradimą iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinės kultūros sklaidos. Jis susijęs su teismo proceso organizavimo bei teismo raštinės vaidmeniu ikiteisminiame etape, kai į teismą besiskverbiantis rašytinis dokumentas skatino teismo ir administracijos raštinę priartėti prie teismo klientų. Gausėjant būtinų teismo procesui rašytinių dokumentų, atsirado poreikis ne tik juos sisteminti, rūšiuoti, bet ir pradėti vesti specializuotas „knygas“, arba vadinamuosius registrus. Autorė pateikia patikimų duomenų apie tokių registravimo žurnalų egzistavimą valdovo teisme dar iki Antrojo Statuto įsigaliojimo (1566 m.). Raimonda Ragauskienė, mūsų ištikimiausia autorė, savo straipsnyje, remdamasi konkrečiu Dubrovnos Hlebavičių šeimos archyvo istorijos atveju, parodo, kaip formavosi, buvo saugomas ir naudojamas, kokio likimo sulaukė stambaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didiko giminės archyvas. Tuo tarpu Darius Antanavičius pasidalija svarbaus atradimo džiaugsmu – seniai žinomu, bet dabar jo tiksliai identifiukuotu originaliųjų XVI a. Lietuvos Metrikos knygų sąrašu. Atradimas leidžia tvirtinti, kad senosios, dar XVII a. viduryje pražuvusios, Lietuvos Metrikos knygos jau buvo suformuotos gerokai iki jų perrašymo XVI a. pabaigoje, todėl dėl kokio nors kitokio senųjų knygų pavidalo nebeturėtume spėlioti. Jonas Drungilas, naudodamasis kai kurių Lietuvos Metrikos Užrašymų knygų 1596–1772 m. laikotarpio duomenimis, aptaria tuometinės, ji dažniausiai apibūdinama kaip chaotiška, lenkiškos rašybos ypatumus Lietuvoje. Atskleidžiami konkrečių grafemų įsitvirtinimo ar nykimo etapai, jų rašymo variacijos. Tyrimas leidžia geriau suvokti XVI–XVIII a. *lietuviškos* rašybos lenkiškai tradicijos santykį su iš Lenkijos Karalystės ateinančiomis rašybos madomis ar net rašybos kanonu.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų savimonės šaltinių tyrimais galima vadinti Dariaus Antanavičius ir Agnės Railaitės straipsnius. Pirmasis autorius pabaigia trečiajame *Istorijos šaltinių tyrimo* tome pradėtą 1592 m. pasirodžiusios anoniminės knygos „Cnotliwy Litwin“ autorystės problemą: atskleidžiami „Cnotliwy Litwin“ publikuotų dokumentų ir paties teksto šaltiniai. Agnė Railaitė sėkmingai pasinaudoja savito istorijos šaltinio, genealoginio medžio, duomenimis. Ji įrodo, kad išskirtinė politiniam elitui nepriklausančios giminės genealoginio medžio ikonografija rodo ne tik jos kultūrinį ir istorinį sąmoningumą, bet ir giminės politines bei socialines aspiracijas prilygti bajorų luomo elitui. Be to, jos straipsnio genealoginė tematika šiame leidinyje nėra vienintelė. Tokios apstu aptartame G. Bialuńskiego tyrime, taip pat ir recenzuojamoje Jano Tęgowoskiego genealoginėje studijoje.

Istorijos šaltinių tyrimų ketvirtajame tome pratęsiama diskusijų skyrelio tradicija. Aivas Ragauskas, tarsi atsiliepdamas į pirmajame tome Algirdo Baliulio pradėtą istorijos šaltinių transliteravimo ir publikavimo taisyklių ar principų, publikavimo koncepcijos, temą, pateikia griežtą, diskutuoti skatinantį „XVII amžiaus vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai. 1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga“ publikacijos vertinimą. Redkolegija visiems autoriams suteiks tribūną pareikšti savo nuomonę šiuo ir kitais klausimais būsimų mūsų leidinio tomų puslapiuose.

Tradicinėse skiltyse Skaitytojas suras vertingų Lietuvos istorijos šaltinių publikacijų, anotacijų ir recenzijų.

Redkolegija nuoširdžiai dėkoja ketvirtojo tomo autoriams už bendradarbiavimą ir kviečia juos, taip pat kitus mūsų ir užsienio tyrinėtojus, neabejingus šaltinotyros problemoms, ateityje aktyviai rašyti į leidinį. Mokslinių tekstų parengimo ir pateikimo principai nurodyti tomo pabaigoje.

Artūras Dubonis